

Lärohandledning för

Litterära mästerverk genom tiderna – litteraturhistoria för gymnasieskolan

Av Michael Jay

Del 4: Medeltidens litteratur

© Michael Jay, 2012

Materialet tillhör författaren och skyddas av lagen om upphovsrätt. Lärohandledningen får laddas ned fritt. Den får användas kostnadsfritt för verksamhet på gymnasieskolor och högskolor, även av skolor som inte har köpt *Litterära mästerverk genom tiderna*. Vid övrig användning, vänligen kontakta MJ Läromedel. Materialet får inte mångfaldigas i kommersiellt syfte utan författarens tillåtelse. Materialet får inte heller utan författarens tillåtelse läggas upp på andra internetsidor än förlaget MJ Läromedels hemsida.

MJ Läromedel
Tranebergsvägen 9
167 45 Bromma

08-53332557
0735-200402
www.mjlaromedel.se
michael@mjlaromedel.se

Lärohandledning del 4

Medeltidens litteratur

Beowulf

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Övergripande handling. 2) Krigarens ideal. 3) Vad som gör verket bra: känslan läsaren får av hjältarna, spänningen, stildrag. 4) Kristna inslag men ändå germansk-hednisk grund.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Eposet är lättläst när man väl kommit in i den korthuggna versen. Och det är klart underhållande: spännande, gammal medeltida känsla, mytisk dimension m.m.

Mänskligt perspektiv

Låt eleverna diskutera idealen hos hjältar och krigare i eposet. Vilka ideal hos krigaren skildras? Hur ska krigaren vara och vad är hans mål? Har vi några hjältar i dag, i verkligheten? Vilka ideal hyllar vi i dag? Vad vill vi att hjälten ska ha för egenskaper? Hur framställs hjältar i filmens värld? Ge några exempel på hjältar på film. Vad styrs de av för ideal? Hurdana är de? Vad beundrar vi hos dem? Beowulf slåss mot troll och drakar. Vad finns det för monster i filmens värld?

Samhällsperspektiv och idéströmningar

Vad för samhälle skymtar bakom handlingen? Vilka föreställningar råder i eposets värld: troll, drakar, krigare, hjältar, hövdingar, fest i stora hallar o.s.v. Eleverna kan, eventuellt med historia, fördjupa sig i hednisk tid i Norden.

Litterära verkningsmedel

Låt eleverna studera versmåttet fornyröislag, bland annat genom att prova att skriva några egna rader. Studera också figuren kenning, och låt eleverna finna kenningar i *Beowulf*. Vad ger den korthuggna versen och den sparsamma beskrivningen av miljö, personer etc för känsla?

Arbete med andra ämnen

Se samhällsperspektiv.

Sammanfattning

Är stilen i *Beowulf* tilltalande och träffande, eller är den irriterande p.g.a. den korthuggna versen? Vad finns det för likheter och skillnader vad gäller synen på hjältar då och nu, åtminstone i berättelsens/filmens värld?

Isländsk saga

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Berättelser med visst historiskt innehåll, släktsagor, tillkomst. 2) *Njals saga*: handling, tema, Hallgerds längsinthet. 3) Andra släktsagor: motiv och teman. 4) Vad är speciellt med sagorna: historisk kontext, starka konflikter p.g.a. värderingar och viljestarka personer, drömmar och liknande skapar stämningar, berättarstil, insprängd poesi. 5) *Völsungasagan*. 6) *Heimskringla*.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Sagorna har en lättläst stil, men enkelheten gör också sagorna lite irriterande för en del elever. Underhållningsvärdet är stort p.g.a. spänningen, laddade konflikter, ödesmättad känsla etc.

Mänskligt perspektiv

Viljestarka personer, familjeproblem (Gunnar och Hallgerd), svartsjuka, dragning till samma kvinna m.m. är mänskliga egenheter som skapar konflikter i sagorna. De mänskliga egenheterna och konflikterna är allmängiltiga, men hur skulle en modern isländsk saga kunna se ut? Låt eleverna läsa en kort saga, t.ex. *Gisle Surssons saga* eller *Gunnlaug Ormstungas saga*, och finna sådana personkonflikter. Låt dem sedan i grupper fundera ut hur en modern saga med liknande konflikter kunde se ut. Man kan också ge dem i uppgift att skriva en egen berättelse (fast inte med sagastilen) som språkövning – men det kan bli mycket att rätta.

Samhällsperspektiv och idéströmningar

Släktfejder, fredlösa personer, nya kristna idéer, hur försoning kan uppnås (*Njals saga*) eller inte (*Gunnlaug*) fanns kanske lite överallt i världen under medeltiden, men fenomenen kan ha varit ovanligt framträdande på Island p.g.a. den historiska kontexten med ett nytt samhälle (det koloniserade och kristnade Island) baserat på gamla traditionella ättelagar i brist på central regering. Motiv och teman i sagorna har således påverkats av samhällsutvecklingen.

Med historieämnet kan eleverna studera Island kring 1000-talet. De kan också få diskutera för- och nackdelar med de två samhällsmodellerna, en central regering där samhällsmedlemmarna tvingas eller går med på en central makt och ett samhälle fritt från centralt styre där släktfejder o.d. lättare uppstår då ingen överordnad makt harare finns. Vilken modell är mest lik dagens Sverige?

Litterära verktygsmedel

Vad ger den s.k. objektiva berättarstilen för känsla? Gör den det enklare eller svårare att läsa? Blir berättelsen bättre eller sämre? Låt eleverna få jämföra stilen i den isländska sagan med modernare historiska romaner, t.ex. Walter Scott eller en författare i vår tid, där mer miljöskildring finns och där berättarrösten fungera annorlunda. Vad finns det för likheter och skillnader? Vad föredrar eleverna? Vilken stil ger starkast intryck? Lämpliga exempel kunde vara början av *Ivanhoe* av Scott och början av *Gunnlaug Ormstunga*.

Se också uppgiften om *Romanen om Genji* längre fram.

Arbete med andra ämnen

Se samhällsperspektiv.

Övrigt

Låt eleverna läsa om *Orestien* av Aiskylos i läroboken och låt dem jämföra hämndspiralen och slutlig lösning i *Njals saga* med den i *Orestien*.

Sammanfattning

Vad gör sagorna till så stor konst att de räknas till Nordens främsta bidrag till världslitteraturen och har påverkat storheter som Hemingway? Har de fortfarande kraft att säga oss något om människan och samhället?

Feodalism i europeisk medeltidsdiktning

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Om feodalism. 2) Fabliaux. 3) *Rolandsången*. 4) *Tristan och Isolde* (handlingen är ej helt återberättad i *Litterära mästerverk genom tiderna* emedan det är så vanligt att eleverna läser den, d.v.s. Bédiers version). 5) *Nibelungensången*.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Frans G Bengtssons översättning av *Rolandsången* är kanske lämpligast för eleverna eftersom den har behållit rimmen och har ett härligt berättarschvung; annars finns verket sedan några år översatt i sin helhet (i två olika översättningar), dock utan rim. Bédiers *Tristan och Isolde* är lämplig även om den är på prosa i stället för originalets vers. John Evert Härds översättning av *Nibelungensången* är lämplig för eleverna. Alla tre böcker är enkla att läsa (även på vers) och bjuder på stor underhållning.

Mänskligt perspektiv

Verken skildrar många mänskliga egenheter: känslor, moral, särskilda situationer. Otyglad kärlekslust, otrohet, plikt, svartsjuka etc i *Tristan och Isolde*. Plikt, mod, ära, förräderi, övermod etc i *Rolandsången*. Heder, hämnd, svek, avundsjuka etc i *Nibelungensången*. Låt eleverna studera hur känslorna, dygderna och brotten tar sig uttryck i berättelserna, främst genom själva handlingen men om det går även åsiktsmässigt. I vilken mån är de allmängiltiga och i vilken mån är de levande än i dag, hur skulle de kunna ta sig uttryck i dagens värld, i synerhet i Sverige?

Om man vill göra en skrivuppgift kan man låta eleverna skriva en kort tidningsartikel som beskriver ett brottsfall (verkligt eller påhittat) där inslag som svek, förräderi, heder, ära, svartsjuka, plikt, otrohet e.d. ingår. I en mer analyserande uppgift kan eleverna skriva hur ett brottsfall i dag påminner om idealen, moralen och problemen i något av de tre medeltidsverken.

Samhällsperspektiv och idéströmningar

De tre verken har viktiga inslag från feodalismens riddarvärld och är således påverkade av den tidens samhälle och ideal. Roland är modig, kämpar för ära och är trofast sin vasallherre; mot det står Ganelons förräderi. Tristan är kung Marks vasall men bedrar honom med Isolde p.g.a. kärleksdrycken. Hagen är Gunthers vasall och hämnas därför av hedersskäl skymfen mot Brynhilde genom att dräpa Sigfrid. Intrigerna kretsar kring vasallplikten och brott mot den.

Med eller utan historieämnet kan eleverna studera de feodala titlarna, förbindelserna, kraven,

brotten, idealen etc i berättelserna: vasall-vasallherre, greve, riddare, trohet, svek o.s.v. De kan göra scheman över rollernas förhållanden till varandra i berättelserna, de kan visa hur intrigerna styrs av vasallplikten och brott mot den. De kan beskriva vad en riddare hade för krav, dygder att leva upp till, levnadsvanor etc. Eleverna kan också få arbeta med hur riddar- och hovlivet samt könsrollerna skildras i böckerna.

Litterära verkningsmedel

Eleverna kan studera versmått, berättarglädjen, saker som visar på muntliga framträdanden, magiska inslag (trolldrycken, Sigfrids osynlighetskåpa m.m.), överdrifter (Brynhildes styrka, Rolands stridsförmåga – han kan klyva människa och häst) etc. Hur förhöjer sådana inslag känslan för verket?

Arbete med andra ämnen

Se samhällsperspektiv

Sammanfattning

Vad gör verken till stor konst? Vad fascinerar oss med riddarlitteratur så till den grad att det i våra tider har blivit en hel genre – fantasy litteratur?

Allegori i europeisk medeltidslitteratur

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) *Romanen om rosen*: del av dåtidens diskussion om kärlek, allmänt om handling och tema, vad allegori innebär, handling. 2) *Spelet om Envar*: moralitet, allegorisk framställning, handling.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Den allegoriska framställningen känns konstig och främmande vid första anblicken. Men man kommer snabbt in i den, så den vållar inga problem. Det lilla som finns översatt av *Romanen om rosen* är friskt och enkelt. Språket i *Spelet om Envar* är enkelt men har lite krystad känsla p.g.a. rimmen. Underhållningsvärdet är mycket stort: vägen mot kärleken är fin och fascinerande i *Romanen om rosen*, och det är fängslande att följa Envars väg, ibland även roligt, t.ex. när han försöker slingra sig när Döden kommer.

Mänskligt perspektiv

Vägen till kärleken, t.ex. lusten och hinder att nå dit, är ett evigt dilemma. Eleverna kan utifrån egna erfarenheter definiera hur kärlekslusten och dess känslor gör sig hörd hos en och ge exempel på alla hinder som finns att fånga den. De kan också tänka ut verkliga personer och företeelser (i vår tid) för alla allegoriska figurer och symboler i *Romanen om rosen*: vad kan Glädjens trädgård stå för i vår tid, vem kan stå för Hyckleri, vem är Uppmuntran, vad är muren o.s.v.?

I *Spelet om Envar* står tro och frälsning på spel; för icke troende kan man tänka sig huruvida man har skött sina kort rätt i livet vad gäller krav, självförverkligande, vänskap etc för att så att säga känna sig nöjd när man väl ska dö. Låt eleverna diskutera vad det är som krävs av en för att nå frälsning (eller motsvarande) och vad det är vi människor ofta missköter för att nå dit.

Samhällsperspektiv och idéströmningar

De två verken bidrog säkert till samhällsutvecklingen genom att vara en del av ”diskussioner” (d.v.s. idéer om än inte idéströmningar) om kärlek och samliv samt om religionens betydelse när tro och engagemang kanske sviktade. Verken förespråkar en särskild syn på kärlek samt religiös tro och praktik. Hur stor betydelse för samhället och dess människor kan ett konstverk ha måntro? Låt eleverna diskutera frågan och komma med exempel på filmer, böcker etc som de menar har haft stor inverkan på människor och i vilken mån de har fått människor att ändra sig, dels äldre verk och dels verk i vår samtid, t.ex. filmer, teveserier, ungdomsböcker. Har eleverna konfronterats med verk som har gjort att de har ändrat något i sitt liv eller åtminstone känt så kraftiga känslor att de har känt att de måste göra något i livet, ändra på något?

Litterära verkningsmedel

Låt eleverna definiera och förklara det medeltida allegoriska framställningssättet utan lärobok eller andra hjälpmedel. Det borde inte vara så svårt efter att de har arbetat med frågorna ovan. En central fråga för eleverna att diskutera är också: varför skriver man så, vad finns det för skäl? Är det för att undvika censur, för att uttrycka sig med symboler alla känner till, för att ge uttryck för en högre, mer allmän nivå utan att använda abstrakta begrepp, för att säga något som inte går att säga annorledes, eller vad? Diskussionen kan stanna vid spekulationer. Men man kan också gå in på varför man gjorde det på medeltiden, fast det är svårt. Ytterligare en central fråga är: vad ger det för effekt och fungerar det bra? Fängslas eleverna eller är det tröttande? Läraren kan också dra fram allegorier från andra tider, t.ex. *Hercules* och *Sagan om hästen*. Finns det allegoriska framställningar i vår tids konst?

Arbete med andra ämnen

Med historia kan eleverna fördjupa sig i synen på kärleken under medeltiden, fast det är ett enormt område och därför svårt. De kan också studera den kristna tron och dess praktiker under medeltiden, men det är också stort. Fast kan läraren ge dem bra ingångspunkter samt väl avgränsade frågeställningar och material så kan det väl gå.

Sammanfattning

Är den allegoriska framställningen underhållande och givande? Vilket av de två verken skulle eleverna välja att läsa om de måste (man behöver inte säga att *Romanen om rosen* är mycket lång)?

Lyrisk bland trubadurer och viganter

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Trubadurlyrik: Wilhelm av Akvitanien och andra poeter, hövisk kärlek, andra genrer, naturinslag. 2) Viganterlyrik: viganter, teman, Archipoeta.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

De flesta dikterna är lätta att läsa, även om en och annan dikt är rätt lång. Både viganter och trubadurer ger en frisk känsla och är mycket konstfärdiga, och deras teman är klart fängslande. Sammantaget gör det deras poesi mycket underhållande.

Mänskligt perspektiv

Trubadurerna sjunger om kärlek och andra känslor, vilket lämpar sig för eleverna att diskutera och arbeta med. Samma sak med vaganterna, vilka blottar känslor som längtan efter det världsliga livets fröjder, frihetskänsla, ånger, sorg och ilska över livets svårigheter m.m. Eleverna kan undersöka hur olika känslor framställs i ett antal dikter och jämföra dem med dagens syn på känslan ifråga. Det gäller särskilt kärleken. Låt eleverna studera hur kärleken framställs i några dikter. Låt dem också studera den höviska idealkärleken och jämföra den med dagens syn på kärlek. (Trubadurernas höviska kärlek, som får en något ny form och framför allt ny kraft med Dante och Petrarca, kan f.ö. närmast ses som en idéströmning som lever kvar ända in i vår tid.) Det kan utmynna i en essä eller annan skrivuppgift där eleverna utifrån en trubadurdikt om hövisk kärlek jämför kärleken då och nu, eller kanske snarare kärleken som ideal då och nu.

Samhällsperspektiv och idéströmningar

Kyrkan var en av det medeltida samhällets främsta utformare av det andliga livet: idéer, föreställningar, ideal, moraliska krav etc. Både trubadurer och vaganter kritiserade kyrkan i en del dikter, knappast för dess maktposition men för att de föreskrev religiösa och etiska ideal som dess ”medlemmar” (präster, munkar, nunnor, biskopar, påvar etc) och människor i allmänhet inte alltid lyckades leva upp till. Eleverna kan i grupper studera några sådana dikter och se hur kritiken tar form, vad poeterna tar fasta på i kritiken och vilken form den får i dikt (satir etc). De kan sedan diskutera vad för liknande kritik som framförs mot moralpredikare i dagens Sverige. Vad ställer dagens ”moralister” för krav på människors leverne i dag? Hur kritiseras de, av vilka, och hur framförs kritiken? Tillsammans med religion och historia kan eleverna också studera vad för religiösa och etiska krav kyrkan ställde på människor i Europa omkring år 1100-1400, men det kan krävas rätt ordentlig fördjupning.

Tillsammans med historia kan eleverna också studera vaganter och trubadurers samhällsroller. Det fanns trubadurer från flera samhällsskikt. Vaganter var antingen förrymda klosterbröder eller avdankade universitetsstudenter och kom nog mest från adeln eller borgarståndet. Vilken roll och status hade de i samhället såsom diktare, och hur skilde de sig från andra grupper av underhållare, t.ex. gycklare (joglarer) och narrar (en del trubadurer var f.ö. gycklare)? Var framförde de sin poesi? Hur levde de, hur fick de betalt, hur mottogs deras diktarkonst? Med eller utan historieämnet kan eleverna fördjupa sig i sådana frågor.

Vaganterna vet vi nästan ingenting om som personer, men vi vet att det bland trubadurerna fanns flera kvinnliga poeter. Låt eleverna fördjupa sig i några kvinnliga trubadurer – trobairitz på provensalska – vi känner till. Marianne Sandels har skrivit flera böcker (med översättningar) om trubadurlyriken, om kvinnliga trubadurer främst i *Känn bara inte, vackre vän, någon rädsla...* Även hennes bok *Att tänka på henne* har ett par kapitel om kvinnliga trubadurer. Engelska wikipedia har också en innehållsrik artikel om kvinnliga trubadurer (under ”trobairitz”); den kan läsas under ett samarbete med engelskan.

Litterära verknytningsmedel

Med hjälp av handböcker – i första hand Sandels böcker ovan samt hennes *Under den gröna pinjen* men även engelska wikipedia (under ”troubadour”; sidan är mycket innehållsrik) – kan eleverna fördjupa sig i trubadurernas verskonst, diktgenrer o.d. Men det är ganska krävande. Lite enklare – åtminstone lättare att genomföra – är att låta eleverna studera kärleken och naturen i några

trubadurdikter. Hur framställs kärleken, i synnerhet den upphöjda höviska idealkärleken? Vilka poetiska verkningsmedel används för att ge kärleken en särskild känsla? Hur syns naturen i några dikter? Vilken effekt ger naturbilderna i dikterna?

För vaganternas del kan lärare och elever med hjälp av Sven Collbergs översättningar av Archipoeta i *Från kejsarhovet och tavernan* titta på den avancerade verskonsten, lämpligtvis i dikt III, ”Bön efter återkomsten från Salerno”.

Arbete med andra ämnen

Se samhällsperspektiv. Esteter och andra musikstudenter kan studera det musikaliska framförandet av trubadur- och vagantlyrik; vi vet en del om det i dag. De kan också studera Carl Orffs *Carmina Burana*. Hur har han försökt fånga medeltida musik och känsla i sin musikaliska sättning av vagantdikterna?

Sammanfattning

Både begreppet trubadur och trubadureernas syn på kärlek är fortfarande fullt levande – på ett helt annat sätt än mycket annan konst. Vad säger det oss om trubadurerna och om tidspannet på nästan 1000 år? Låt eleverna också fundera över andra mycket gamla företeelser som fortfarande är klart levande och sådana som inte är det. Vilka känslor och tankar har arbetet med trubadurers och vaganters poesi väckt hos eleverna? Är det bra poesi?

Dante

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) *Vita nuova*. 2) Översiktlig handling i *Den gudomliga komedin*. 3) Versmåttet terzin. 4) Olika sätt att läsa boken: bekännelse, sammanfattning av sin tids tro och vetande, personlig bild av hinsidesvärlden. 5) Fantasifullt och levande skildrat. 6) Inferno. 7) Purgatorio. 8) Paradiso. 9) Bildspråk.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Det är lätt att följa versen, och emedan Dante är så åskådlig är det även lätt att ta till sig innehållet. Det finns detaljer, namn etc som kräver förklarande noter, något som gör det jobbigt att läsa ibland. Men så viktigt är det inte att ha koll på allt. Det finns mängder av avsnitt att välja bland: gripande, skrämmande, känslolösa, vackra o.s.v. Det gäller för hela boken. Det är absolut inte så att helvetet är väldigt underhållande och de andra två delarna betydligt tråkigare.

Mänskligt perspektiv

Den gudomliga komedin visar upp mängder av mänskliga tillstånd, situationer, känslor etc. Centralt i verket är Dantes vilshenhet i tillvaron. Låt eleverna formulera denna vilshenhet och hur den till slut löses. Låt dem därefter diskutera hur människors känsla av vilshenhet kan gestalta sig, hur och varför den uppstår, hur de söker svar och hur de ändrar på sig. Man kan t.ex. tänka på människor som blir religiösa. Varför blir de det? Vad finner andra människor för hjälp att känna sig ”hemma” eller tillfreds igen?

Eleverna kan också undersöka de situationer som Dante erfar i helvetet och skärselden: per-

soner han träffar, straff han ser, förklaringar han får m.m. Vilka synder har människor begått, varför har de begått sådana synder, vad har de fått för straff, vilka känslor kommer till tals, både hos dem som Dante möter och honom själv? Vad är vår tids synder, i första hand i Sverige? Hur skulle ett modernt helvete ordnas i olika kretsar efter moraliska fel? Man kan låta eleverna göra en fördjupningsuppgift där de bygger upp ett sådant helvete (och eventuellt en skärseld); sedan får de jämföra det resultatet med Dantes.

Samhällsperspektiv och idéströmningar

Dantes verk visar upp flera uppfattningar om tillvaron på medeltiden. I viss mån med religion och historia kan eleverna studera sådana världsbilder och uppfattningar. Eleverna kan studera det teologiska perspektivet: hur är världsalltet inklusive de tre dödsrikerna ordnade, både fysiskt (universums uppbyggnad enligt Dantes modell) och moraliskt (kristendomens syn på arvsynd; man kommer till helvetet, skärselden eller paradiset beroende på jordelivet; frågor om människans frälsning; kyrkans roll; andra teologiska frågor).

Eleverna kan med naturvetenskapen studera verkets naturvetenskapliga perspektiv: föreställningar inom t.ex. fysik och astronomi som kommer fram i verket.

Eleverna kan slutligen diskutera det religiöst-moraliska perspektivet: det är inte bara Dantes frälsning som står på spel utan hela mänsklighetens eller åtminstone kristenhetens. Vad är det för sorts idé? Hur vanlig är en sådan föreställning – att världen har blivit moraliskt förkastlig och människan förstörd av synd? Hör vi den i våra tider? Av vilka i så fall? Hur har människan i så fall blivit moraliskt sämre än tidigare? Varför och på vilket sätt? Vad står på spel i så fall? Hur kan vi bättra oss om det är så?

Litterära verkningsmedel

Hur är berättarflytet? Är det lätt att ta åt sig innehållet? Är versen lätthanterlig? Flyter replikskiften smidigt in i berättandet? Vilka effekter skapar terzinen: elvastavig vers, rimschema, tretalet?

Hur åskådligt lyckas Dante skildra sina upplevelser? Jämför t.ex. ett avsnitt i helvetet, skärselden och paradiset.

Studera bildspråket, särskilt liknelser. Vilka effekter åstadkommer de? Blir det som skildras klarare, mer förståeligt, mer konstfärdigt eller är det irriterande?

Arbete med andra ämnen

Se samhällsperspektiv.

Sammanfattning

Den gudomliga komedin räknas som ett av historiens främsta mästerverk? Vad är det egentligen som gör det så bra? Vad tycker egentligen eleverna – är det så bra eller inte? Vad kan Dante ge oss i vår tid för insikter – bortsett från den vidunderliga historien och mästerliga konsten?

På väg mot renässansen: Petrarca, Boccaccio, Chaucer och Villon

Handledningsuppgiften följer inte mallen p.g.a. viss spretighet. I stället ges förslag till uppgifter för respektive författare.

Petrarca

Låt eleverna i t.ex. grupper studera varsin dikt om Laura. Hur beskrivs kvinnan? Vad för känslor gestaltas i dikten och hur beskrivs dem? Hur tar sig kärlekskänslor uttryck hos dagens tonåringar? Vad för stilistiska figurer används, i synnerhet antiteser, paradoxer och kiasmer? Vad ger det för effekt? I dikten på s. 97 används de stilfigurerna, t.ex. ”o liv som dödar, ofärd som bedårar” och ”brinner / om vintern, skälver under sommardagar”. Ta reda på mer om versmåtten sonett. Hur ser en klassisk sonett ut: rimschema, antal rader, antal stavelser per rad etc? Låt respektive grupp skriva en egen (rimmad eller orimmad) sonett med tydliga, gärna överdrivna petrarkismer: poetens känslor för den älskade och den älskades sköna drag och kroppsdelar. Gruppen kan efteråt för resten av klassen läsa Petrarca-dikten, visa på stidrag, ta upp ett typiskt kärleksuttryck hos dagens ungdomar samt läsa den egna dikten.

Boccaccio

Låt eleverna i grupp läsa varsin novell från *Decamerone*. Vilken miljö skildras? Hur mycket eller lite detaljer återges? Hur skildras personerna? Vilka känslor, tankar, själsförmågor etc framställs: list, sorg, lust, kärlek m.m. Vad för moralkaka kan man läsa ut av berättelsen, om någon? Låt gruppen kort återberätta novellen och förklara hur miljöer och personer skildras samt återge berättelsens poäng/moralkaka.

Chaucer

Låt eleverna i små grupper läsa beskrivningen av varsin person i prologen till *Canterbury sägner*. Låt dem sedan kortfattat beskriva personen på prosa med egna ord. Vad kan man t.ex. från texten läsa ut om personen ifråga? Detaljer kanske avslöjar något om personens erfarenheter, beteende e.d. Eleverna kan också få ta reda på oklarheter, t.ex. geografiska platser, personer, ord, latinska fraser. Resultatet lämnas in till läraren.

Villon

Låt eleverna i grupp läsa varsin Villondikt. Vad skildrar dikten? Hur åskådligt gestaltas det som dikten skildrar? Märker man av livet från undre världen eller lägre samhällskikt? Behandlas temat/motivet döden? Hur gör sig poeten hörd, hur är diktens tilltal? Fyll på med frågor beroende på vilken dikt. Låt gruppen läsa upp dikten och redovisa vad de kommit fram till för resten av klassen.

Den heliga Birgitta – och andra kvinnliga författare med viktiga budskap

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Birgittas väg genom livet och till berömmelse. 2) Uppenbarelserna. 3) Guds avsikt med uppenbarelserna. 4) Uppenbarelsernas innehåll och litterära språk.

Förkunskaper

Lite om kristendom och Birgittas tid kan behövas för förståelse av en del uppenbarelser.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Många av uppenbarelserna talar knappast till oss längre av olika skäl. Men en del av dem är klart stimulerande att läsa p.g.a. innehåll och bildspråk.

Mänskligt perspektiv

Birgitta kände sig utvald. Hur visar hon det i uppenbarelserna? Hur kommer den känslan till uttryck hos Birgitta? Känner hon ångest, tacksamhet eller vad? Vad innebär det inom kristendomen att vara ”Kristi brud”? Låt eleverna läsa uppenbarelser i Bok 1: nr 1, 2 och 5.

Låt eleverna också tänka ut andra personer i historien som har sagt sig vara utvalda och sedan diskutera vad det innebär att vara utvald, utsedd, kallad etc till en speciell uppgift? Hur ska man tackla något sådant? Hur ska man vända sig till sin omgivning, göra sig hörd? Finns det människor i vår tid som kallar sig utvalda, får uppenbarelser eller andra tecken på kallelse?

Birgitta uttalar sig ibland om människans synd och bristande religiositet. Låt eleverna läsa en uppenbarelse med sådant innehåll. Vad är det hon reagerar på? Låt eleverna sedan diskutera vad dagens människor kan anklagas för i dagstidningars krönikor, debattprogram, morgonsoffor på teve etc. Hur ”syndar” vi i dag?

Samhällsperspektiv och idéströmningar

Många av Birgittas uppenbarelser rör ”problem” som hon fann i samhället då, inte minst inom politik, kyrkliga frågor och människornas religiösa förhållningssätt. En av de stora frågorna var t.ex. att hon försökte få påven tillbaka till Rom från ”fångenskapen” i Avignon. Låt eleverna (t.ex. i grupper) ta reda på mer om sådana samhällsproblem som Birgitta berör i sina uppenbarelser. Vad vill hon åstadkomma och hur förmedlar hon sitt tycke? I samarbete med historia kan eleverna fördjupa sig i de historiska ”problemen”.

Litterära verktygsmedel

Låt eleverna studera den litterära nivån i några uppenbarelser, t.ex. i grupper, kanske en uppenbarelse per grupp. Hur förmedlas själva uppenbarelseaspekten och vad ger det för effekt på läsaren (då givetvis kraftigare än i dag)? Hur åskådligt förmedlar hon sina visioner och åsikter? Vad använder hon för bildspråk? Hur detaljerad är hon? Är hon bitsk, rolig, elak etc? Hur väl når hon fram till läsaren?

Arbete med andra ämnen

Se samhällsperspektiv.

Övrigt

Låt eleverna studera andra medeltida skrivande kvinnor i Europa och deras budskap, varav några är omnämnda i läroboken: Marie de France (s. 83), Hildegard av Bingen (s. 88), Kasia (s. 108), Hroswita av Gandersheim, Héloïse, Herrad av Landsberg, Mechthild från Magdeburg, Angela av Foligno, Hadewijch, Katarina av Siena, Christine de Pizan och Margery Kempe.

Sammanfattning

Hur är det att läsa Birgitta i dag? Är hennes uppenbarelser intressanta, roliga, träffande, fascinerande? Eller är de tråkiga och tråga? Har de något att säga oss i vår tid?

Ballader (Sverige)

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Ursprung, muntlig tradition. 2) levande känsla p.g.a. dramatisk, tät, laddad handling; p.g.a. att den är kortfattat berättad; och p.g.a. de starka känslorna. 3) Exempel på ballader: *Herr Olof och älvorna*, *Jungfrun i hindhamn*, *Per Tyrsson*, *Ebbe Skammelsson*. 4) Andra inslag i balladerna. 5) Suggestiv poetisk stil med förtätad, gåtfull handling och med omkväde. 6) Omkvädet – med exempel från *Varulven* och *Sven i Rosengård*.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Balladerna är lätta att läsa bortsett från enstaka svåra ord (åtminstone om stavningen är moderniserad). Balladerna är klart underhållande i och med att de är spännande, sorgliga, gåtfulla. Det är bra poesi.

Mänskligt perspektiv

Många ballader skildrar mänsklig tragik. *Herr Olof och älvorna* och *Varulven* belyser kärleksproblemen. Herr Peder, Per Tyrsson, Ebbe Skammelsson och Sven i Rosengård har ihjäl personer i sina familjer. Vad kan driva människor till sådana fruktansvärda dåd? Låt eleverna undersöka de känslor som driver huvudpersonen till de hemska dåden i nämnda ballader. Jämför med sådana tragedier i vår tid, i första hand dagens Sverige.

Samhällsperspektiv och idéströmningar

Eleverna kan med historia och samhällskunskap studera våld förr och nu. Var samhället råare och mer våldsamt förr? Eller är det bara en fördom, en övertro på den egna civilisationen?

Litterära verknytningsmedel

Låt eleverna studera några ballader och titta på vilka effekter på läsaren som skapas genom förtätad, gåtfull handling, dramatik, stegrad laddning och spänning, starka känslor samt omkvädet.

Arbete med andra ämnen

Se samhällsperspektiv.

Sammanfattning

Balladerna ses av många som den bästa svenska litteraturen från medeltiden. Tycker eleverna att balladerna är så bra poesi? Varför eller varför inte?

Arabisk och persisk sufidiktning

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Om sufismen: syn på religionens dogmer och praktik. 2) Vin och kärlek i dikt för att få fram budskap, Umar ibn al-Farid. 3) Rumi. 4) Sadi. 5) Hafiz.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Många dikter är mycket vackra, och många är i grunden enkla. Svårt blir det först (dock inte för alla dikter) när man ska undersöka dikternas sufiska betydelse, alla symboler. Dikterna är underhållande i sig p.g.a. skönhetsvärdet och blir än mer underhållande när man studerar deras sufiska skikt. (Inget ont om Eric hermelin, men man gör nog klokt i att undvika hans översättningar av persiska poeter, som troligtvis försvårar studierna för gymnasieelever.)

Mänskligt perspektiv

Ett grundtema i sufismen är den enskilda människans förhållande till gud och hela tillvaron emedan gud genomströmmar världssalltet. Det är enligt sufierna viktigare än religionens dogmer och regler för tro och samhällsliv. Det mänskliga perspektivet lyfts därmed fram: den enskildes tro, längtan efter gud, att känna sig som en del av världssalltet, att göra en inre resa mot enhet med gud, att känna gud genom världens skönhet och dess berusningsmöjligheter (vin, dans, kärlek, skönhet). Låt eleverna finna denna den enskildes längtan efter och känsla för gud i några dikter. Lyckas poeterna förmedla en berusande känsla? Frågor om konstens och skönhetsmöjligheter kan diskuteras här: kan man komma närmare gud eller något högre i allmänhet genom konst? Varför eller varför inte? Är skönhet berusande på samma sätt som gudstron kan vara det? En närliggande fråga handlar om tron: vilken väg leder till gud – sufiernas mystiska känslor eller de mer konkreta reglerna och dogmerna? Eller spelar det inte så stor roll?

Samhällsperspektiv och idéströmningar

Sufismen är en idéströmning som till viss del kritiserar samhället och religionen för dess dogmer och rigida levnadsregler. Dessutom har en del sufier stått för en förening av religioner. Sufismen har kanske inte påverkat hela samhället; de förespråkade inte en reformation av samhället och religionen utan såg på relationen mellan gud och den enskilde som centralt. Men de har påverkat många individer genom sina skrifter.

Med ämnena historia och religion kan eleverna fördjupa sig i sufismen, dess inflytande på samhället samt förföljelse av sufier. De kan också jämföra sufismen med andra religioners mystiska rörelser.

Litterära verktygsmedel

Här kan man studera stilmedel i arabisk poesi i allmänhet, t.ex. versmåttet ghazal och rim i arabisk poesi. Dessutom kan eleverna studera motiv, teman och symbolik i sufisk poesi. På hemsidan www.ashkdahlen.com under länken litteratur finns utmärkta introduktioner till sufismens mystik och symbolik samt enskilda diktare, men det står inte så mycket om enskilda symbolers innebörd. Då måste man gå till hans (eller andras) översättningar av persiska poeter. En intressant fråga eleverna kan arbeta med är: varför uttrycka sig genom symbolik och allegori i poesi? Slutligen kan eleverna få arbeta med den starka sinnligheten i sufidiktningen, särskilt Hafiz. Vilka sinnen arbetar poeten för att väcka? Hur lyckas han? Vad ger det för effekt på läsaren? Eleverna kan också ta reda på mer om ovanliga djur, växter, stenar etc som förekommer i dikterna, naturfenomen som kanske inte finns i vårt nordiska klimat; finns det tillräckligt mycket att fördjupa sig i där kan man vända sig till naturkunskapen. Och hur arbetar det konkreta och sinnliga skiktet ihop med den gudomliga symboliken? Vilka effekter uppnås när läsaren känner till symboliken i dikterna?

Lämpliga arbetssätt är att låta elever i grupper arbeta med närläsning av enskilda dikter: studera versformer, undersöka sinnligheten, ta reda på symbolik etc och sedan redovisa det för resten av klassen. Efter det kan de som examinationsuppgift göra ordentliga diktanalyser enskilt.

Arbete med andra ämnen

Se ovan. Matematiker kan för skojs skull studera Omar Khajjams matematik, även om den inte har något med hans poesi att göra och han nog inte var sufi.

Övrigt

Det går att studera hur arabisk och persisk poesi, särskilt mystiken, inspirerat europeiska poeter långt senare, t.ex. Goethe, Ekelöf och många andra.

Sammanfattning

Rumi räknas som en av de främsta mystiska poeterna i världen. Hafiz står i bokhyllan hos varje iranier med självaktning (åtminstone lite tillspetsat sagt). Omar Khajjam (som i och för sig kanske inte var sufi) blev mycket populär i Europa på 1800-talet efter en engelsk översättning. Vad gör dem och andra arabiska och persiska diktare till uppenbara mästare? Vad kan sufidiktningen ge en modern och kanske inte religiös människa? Vad i deras poesi kan berika vem som helst?

Känslor och natur i kinesisk och japansk lyrik på medeltiden

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Chanbuddhismens mystik, daoism och natur. 2) Tangtidens poesi: Li Bai och Du Fu. 3) Cilyrik under Songperioden. 4) Poesins roll i japanskt sällskapsliv. 5) Diktantologier: *Manyoshu*, *Kokinshu*, *Shinkokinshu*. 6) Versmåttet tanka. 7) Några poeter.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

Dikterna är lättlästa eftersom de är så korta. Ibland kan förstås innehållet vara lite dunkelt

Mänskligt perspektiv

Dikterna blottar många känslor: kärlek, förundran, ensamhet, sorg, glädje, vemod m.m. Läs några kinesiska dikter från Tangtiden och några japanska tankadikter. Vilka känslor vill poeten förmedla? Hur lyckas han eller hon? Vilken stämning vilar över känslan och dikten?

Samhällsperspektiv och idéströmningar

Buddhismen trängde in i Kina och Japan på medeltiden, och dess idéer slog an hos många författare. Eleverna kan studera chanbuddhismen (mer känd i dess japanska form, zen), eventuellt tillsammans med religionsämnet, och se hur dess (och daoismens) idéer kommer till uttryck i ett antal kinesiska dikter. Hur förmedlas ögonblickskänslor, plötsliga insikter, känslan av närvaro i nuet, gåtfullheter, paradoxer och liknande chanbuddhistiska föreställningar i kinesiska och i viss mån japanska dikter (zen spreds till Japan rätt sent på medeltiden)? I ett fördjupningsarbete kan eleverna jobba med flera mystiska grenar av de stora religionerna i Europa och Asien, och hur de används i litteraturen.

Poesins roll i samhället var betydande i Kina och Japan på medeltiden. Kinesiska ämbetsmän lärde sig poesi som en del av sin utbildning. I Japan var poesin en viktig del av sällskapslivet. Eleverna kan med hjälp av handböcker i historia och litteraturhistoria om Japan och Kina fördjupa sig i poesins roll i samhället (i medeltidens Kina och Japan). I synnerhet kan de fundera över poesins roll i dagens värld, åtminstone i Sverige. Vilken roll har litteratur i utbildningar i Sverige (även på gymnasiet)? Vad och hur mycket får man lära sig? Varför är det betydligt mindre, får man anta, jämfört med i det medeltida Kina och Japan? Vad har poesin för roll i samhällslivet? Varför är dess roll betydligt mindre än i medeltidens Kina och Japan (får man anta)? Är det bra eller dåligt? Låt eleverna spekulera och diskutera? Som utgångspunkt kan de ta citatet från *Kokinshu* på s. 123 i läroboken.

Litterära verkningsmedel

Eleverna kan studera versmåttet tanka genom att skriva egna tankadikter. Tänk både på formen och tankans typiska innehåll. Eleverna kan också studera olika kinesiska versmått, men det blir betydligt mer komplicerat, särskilt som det inte går att följa versmåttens i översättningar p.g.a. det kinesiska språkets egenart. Information om versmåttens finns bl.a. i de böcker som nämns på förlagets sida om Tips till litteraturundervisningen, länken ”Litteratur från andra kulturer”.

Framför allt kan eleverna studera hur naturen och känslor gestaltas i kinesiska och japanska dikter, särskilt med tanke på den knappa och rätt strama formen.

Arbete med andra ämnen

Se samhällsperspektiv.

Sammanfattning

Li Bai, Du Fu, Hitomaro, Akahito, Ono no Komachi m.fl. som tas upp i läroboken räknas som mästarpöeter i sina hemländer. Tycker eleverna att det är bra poesi? Vad i så fall gör poesin bra? Är bilderna de målar upp av känslor och natur talande? Är det vackert och gripande? Har Ki no Tsurayuki rätt i sin beskrivning av poesi på s. 123 i läroboken?

Murasaki – Berättelsen om Genji

Huvudsakligt innehåll i läroboken

1) Om monogatari och Murasaki. 2) *Berättelsen om Genji*: teman, motiv, idéer. 3) Handling. 4) Speciellt med boken: finstämd gestaltning av Genji som person, bakomliggande idé, insprängda dikter, berättarteknik.

Förkunskaper

Lite om Heiantiden och buddhismen gör det hela intressantare, men det är inte nödvändigt.

Svårighetsgrad och underhållningsvärde

På svenska finns en del av boken översatt. Boken är lättläst med en smidig prosa. Underhållningsvärdet är sådär för en tonåring; det är inte så spännande och dramatiskt laddat, men det är intressant och gripande att följa Genjis liv. Boken ger en bra inblick i Heiantidens Japan.

Mänskligt perspektiv

De buddhistiska idéerna om livets växlingar, flyktighet och slutliga bortgång som gestaltas genom Genjis liv samt de särskilda känslor och situationer han upplever uppenbarar typiska mänskliga glädjeämnen och problem: upp- och nedgångar, intriger, kärlek, kärleksbekymmer, svartsjuka, svek, död m.m. Eleverna kan diskutera sådana fenomen utifrån egna erfarenheter eller sådant de hört om och framför allt hur man ska handskas med livets växlingar. De kan därefter skriva en kort essä eller hålla tal med t.ex. titeln ”Livets upp- och nedgångar – hur ska man handskas med livets glädje och svårigheter?” Eller så kan de skriva en uppsats som kommenterar citatet på s. 125 i läroboken: ”Och fastän Genji bara var ett barn, funderade han redan över skönhetens flyktiga väsen; för första gången erfor han vad kärlek var.” Vad menar författaren med ett sådant påstående, är det ett riktigt påstående, vad är elevens egen ståndpunkt? Sådana frågor kan ligga till grund för uppsatsen.

Samhällsperspektiv och idéströmningar

Berättelsen om Genji ger en bra inblick i Heiantidens kultur, åtminstone bland de högre stånden. Eleverna kan fördjupa sig i den tidens japanska kultur- och samhällsliv, bl.a. utifrån ett par kapitel, och jämföra med t.ex. Europa på den tiden eller dagens Sverige. En enklare övning är att utifrån ett kapitel se på kultur- och samhällsytringar då utan vidare fördjupning.

Dessutom är boken påverkad av buddhismen, som kan ses som en idéströmning. Eleverna kan studera, t.ex. med religion och historia, varför buddhismen fick sådan spridning i Asien. Vad ger buddhismen för svar på t.ex. frågor om livet och döden som ger en bra livskänsla?

Många av Japans mest kända författare under medeltiden är kvinnor. Dessutom visar böcker som t.ex. *Berättelsen om Genji* på en klar frigjordhet bland kvinnor, åtminstone de högre stånden. Vad kan det bero på? Låt eleverna fördjupa sig i kvinnans, kärlekslivets och samlivets situation i medeltidens Japan för att se vad som talar för att kvinnor så lätt kunde göra sig hörda. Låt dem också ta reda på mer om andra kända kvinnliga författare än Murasaki.

Litterära verkningssmedel

Eleverna kan studera den sofistikerade berättartekniken och jämföra med berättande prosa i dels de samtida isländska sagorna och romaner från 1600- och 1700-talet, vilka har en annorlunda stil, och dels romaner från mitten av 1800-talet, då en liknande berättarteknik som i *Genji* hade etablerats i Europa. Vad är utmärkande för berättarstilen i *Genji*? Hur är berättarrösten, hur återges personers tankar, hur återges repliker, hur skildras omgivningen, etc? Vad ger det för effekt på läsaren? Vad föredrar eleverna, stilen i *Genji* eller stilen i isländsk saga?

Arbete med andra ämnen

Se samhällsperspektiv.

Sammanfattning

Vad gör *Berättelsen om Genji* till ett mästerverk? Hur talar verkets handling, motiv, teman och stil till oss, d.v.s. vad ger boken för intryck, hur påverkar den oss, vad fastnar vi för?